

C İ L T 2

S A Y I 1

Y I L 2 0 2 0

AKADEMİK TARİH VE ARAŞTIRMALAR DERGİSİ

ATAD

JOURNAL OF ACADEMIC HISTORY AND STUDIES

V O L U M E 2

I S S U E 1

Y E A R 2 0 2 0

Enes SADAN

ORCID  <https://orcid.org/0000-0002-2947-5056>

**İBN HALDUN VE YUSUF AKÇURA BAĞLAMINDA ASABİYET
VE ÜÇ TARZ-I SİYASET**

Atıf yapmak için: Enes Sadan, “İbn Haldun ve Yusuf Akçura Bağlamında Asabiyet ve Üç Tarz-ı Siyaset”, *Akademik Tarih ve Araştırmalar Dergisi*, Cilt:2, Sayı: 1, (2020), s.178-190.

**ASABIYET AND THREE STYLES POLITICAL IN THE CONTEXT
OF IBN KHALDUN AND YUSUF AKÇURA**

To cite this article: Enes Sadan, “Asabiyet and Three Styles Political in the Context of Ibn Khaldun and Yusuf Akçura”, *Journal of Academic History And Studies*, Volume:2, Issue: 1, (2020), pp. 178-190.

Makale Geliş Tarihi: 07.02.2020 – Yayına Kabul Tarihi: 4.05.2020



ATAD

Çevrimiçi (online) erişim için <https://dergipark.org.tr/tr/pub/ataddergi>



ATAD

İBN HALDUN VE YUSUF AKÇURA BAĞLAMINDA ASABİYET VE ÜÇ TARZ-I SİYASET

Özet: İbn Haldun nazarında; coğrafya, insan ve devlet, kader dairesi içerisinde değerlendirilir. İnsanın tabii gelişimi gibi devletleri inceleyen İbn Haldun, asabiyet bağlamında çeşitli görüşler ileri sürmüştür. İnsanları bir araya getiren kuvvet olarak asabiyet, devletin kuruluş dönemlerinin baş aktörü iken yıkılış sürecinde etkisini kaybetmiş durumdadır. Devletler yıkılış sürecine girerken, bu hazin sondan kurtulmak veya devletin bekasının devamlılığını sağlamak maksadıyla çeşitli eylemlerde bulunur. Bunlar çeşitli fikir akımları olabileceği gibi siyasi, sosyal, askeri vb. alanlarda da kendini gösterebilir. Bu bağlamda makalesini ele alan Yusuf Akçura, insanları bir arada tutacak fikirler çevresinde Üç Tarz-ı Siyaset'i yazmıştır. İlk kez Akçura'nın makalesinde değinilen Türk milliyetçiliği kavramı, bu makalede de asabiyet dairesinde çıkış yolu/yeni bir başlangıç olarak değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: İbn Haldun, Asabiyet, Yusuf Akçura, Üç Tarz-ı Siyaset, Osmanlılık, İslamcılık, Milliyetçilik

ASABIYET AND THREE STYLES POLITICAL IN THE CONTEXT OF İBN KHALDUN AND YUSUF AKÇURA

Abstract: In the eyes of Ibn Khaldun; geography, human and state are evaluated within the circle of fate. Ibn Khaldun, who examines states such as natural development of man, has put forward various opinions in the context of irritability. As a force that brings people together, irritability has lost its influence during the collapse while it was the main actor of the state's founding periods. As states enter the process of collapse, this treasure takes various actions to get rid of the end or to ensure the continuity of the state's survival. These can be various currents of opinion, as well as political, social, military, etc. can manifest itself in areas. Yusuf Akçura, who dealt with his article in this context, wrote Three Styles of Politics around ideas that would keep people together. The concept of Turkish nationalism, which was mentioned for the first time in Akçura's article, was evaluated in this article as a way out / a new beginning.

Keywords: Ibn Khaldun, Asabiyet, Yusuf Akçura, Three Styles of Political, Ottomanism, Nationalism

* Yüksek Lisans Öğrencisi, Sakarya Üniversitesi, SBE, Felsefe ve Din Bilimleri ABD, Din Felsefesi. E-posta: enessadan94@gmail.com, ORCID <https://orcid.org/0000-0002-2947-5056>

GİRİŞ

İbn Haldun'un¹ "asabiyet" kavramı bugün dahi üzerinde büyük emek sarf edilmesi gereken müstesna kavramlardan birisidir. İbn Haldun nazarında insanları bir arada tutan yegâne güç olarak asabiyet, devleti oluşturan ana etmenlerden de biridir. Bu bakımdan asabiyet kavramı demokratik toplumlarda öne sürülen milliyetçilik kavramına tekabül eder mi? Bu soru karşısında verilebilecek yanıt asabiyyetin ifade ettiği anlam çerçevesinde ilerleyen bölümlerde değerlendirmeye tabi tutulacaktır. Yusuf Akçura'nın² 1904'te yazdığı "Üç Tarz-ı Siyaset" makalesi, dönemi itibariyle büyük yankı uyandırmıştır. Akçura, Osmanlı'nın bekasının devamlılığı için döneminin fikir akımlarından yararlanarak farklı bir bakış açısı ortaya koymayı amaçlamıştır. Bu amaçla Akçura, Osmanlı milliyetçiliği (Osmanlıcılık), İslamcılık ve Türk milliyetçiliği politikalarını benzer yönleri ve farklılıklarıyla ele almıştır. Aynı zamanda Akçura, bu üç fikir akımını ayrıntılı bir şekilde açıkladıktan sonra Türk milliyetçiliğini ön plana çıkararak Türkiye Cumhuriyeti'nin ideolojik arka planını hazırlamıştır. Özellikle Birinci Dünya Savaşı sonrasında çok uluslu devletlerin yıkılmasıyla ortaya çıkan yeni devletler Akçura'nın fikri bakımdan ileri görüşlülüğünü ortaya koymuştur. Bu çalışmada ilk olarak kavramsal olarak asabiyet ve milliyetçilik kavramları ele alınmaktadır. Daha sonra ise Yusuf Akçura ve "Üç Tarz-ı Siyaset" makalesi hakkında bilgilendirmeler yapılacaktır. Sonuç bölümünde ise asabiyet ve milliyetçilik kavramları arasındaki ilişki bağlamında günümüz hakkında değerlendirmelerde bulunulacaktır.

¹ İslâm dünyasının yetiştirdiği en önemli tarihçi ve sosyologlarından biri de İbn Haldun (1332-1406)'dur. Kitâbu'l-İber adlı tarih kitabına yazdığı giriş mahiyetindeki Mukaddime ile meşhur olmuştur. Bkz. Süleyman Uludağ, "İbn Haldûn", *DİA*, 19 (İstanbul 1999): 538-543.

² Türk kültürünün en önemli fikir adamlarından biri olan Yusuf Akçura (1876-1935), son dönem Osmanlı aydınlarındanır. Kazan'ın Simbir şehrinde doğan Akçura, gençliğinde amcası İbrahim Akçura'dan ve onun zengin kütüphanesinden etkilenmiştir. Türk kültür ve tarihine dair eserlerle Avrupa'daki tahsili sırasında daha fazla hemhâl olan Akçura, elde ettiği bilgiler dahilinde milliyetçiliği ve Türkçülüğü benimsemiştir. Birçok eseri bulunan Akçura, "Üç Tarz-ı Siyaset" makalesiyle tanınmaktadır. Bkz. Nuri Yüce, "Akçura, Yusuf", *DİA*, 2 (İstanbul 1989): 228-229.

1. Kavramsal Olarak Asabiyet ve Milliyetçilik

İbn Haldun tarafından devletlerin temelini teşkil eden asabiyet kavramı etimolojik olarak incelendiğinde, aseb, asb, usb; vücuttaki sinirlere, bir kavmin eşrafına ve hayırlı kişilerine denir. İsbâbe, isab, usbe; sargı, insan olsun hayvan olsun on ile kırk kişi arasındaki topluluk demektir.³ Asabe ise bir kimsenin babası tarafından olan akrabaları, kavmi, kabilesi, ve taraftarlarına verilen isimdir.⁴ Terim olarak ise asabiyet, aynı soydan gelenlerin veya bir başka sebeple aralarında yakınlık bulunanların muhaliflere karşı birlikte hareket etmelerini sağlayan dayanışma duygusu olarak açıklanmaktadır.⁵ Khemeri, İbn Haldun'un asabiyet kavramını "kan bağı, kan bağı olan kimselerin tarafını tutma, bir kavmin veya milletin müşterek iradesinde kendisini gösterdiği yaşama gücü" olarak anlaşılması gerektiğini belirtmektedir.⁶ Asabiyet sözcüğünün kavramsal karşılığını tam olarak ifade etmenin zor olduğunu belirten Karagül, en geniş haliyle asabiyet kavramının şu şekilde açıklamıştır: "Grup hissi, grup dayanışması, işbirliği fikri, dayanışma ruhu, sosyal etkileşim, askeri ruh, cemaat ruhu, birlik şuuru ve ülkede fertleri birbirine bağlayan manevi bağ ve kitle psikolojisi kolektif ruh, milliyetçilik gibi birçok kavramla ifade edilebilir."⁷

İbn Haldun teorisinin yapıtaşı konumunda olan asabiyet, devletlerin kuruluşu gibi dinî davetin de temel şartıdır. Bu bakımdan İbn Haldun, asabiyete dayanmayan dinin yaygınlık gösteremeyeceğini vurgulamaktadır.⁸ Asabiyetin nihai gayesi ise mülkü elde etmektir. Mülk ele geçirildikten ve devlet oturduktan sonra asabiyete ihtiyaç duymayabilir. Aynı şekilde dinî davet gerçekleşikten sonra çeşitli vesilerle elde edilen zenginlik ve refah ortamı sayesinde asabiyete ihtiyaç kalmaz. Devlet başkanı kontrolü tamamen ele geçirdikten sonra halk tarafından mutlak otorite sahibi olarak telakki edilir. Böylece asabiyete ihtiyaç kalmaz. Ancak asabiyet ortadan kalktıktan sonra devleti bir arada tutan güç dengesi yavaş yavaş bozulmaya başlar.

³ Süleyman Uludağ, *Mukaddime I* (İstanbul: Dergâh Yayınları, 5. Baskı, 2007), 94.

⁴ Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat* (Ankara: Doğu Matbaası, 1970), 70.

⁵ Mustafa Çağrı, "Asabiyet", *DİA*, 3 (Ankara 1991): 453.

⁶ T. Khemeri, "İbn Haldun'un Mukaddime'sindeki "Asabiye" Mefhumu", çev., Hüseyin Zamantlı, *Sosyoloji Konferansları*, 0/20 (Eylül 2011): 176.

⁷ Mehmet Karagül, "İbn-i Haldun'da Asabiyet ile Devlet ve Mülk İlişkisi", *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 3/2 (Aralık 2017): 51.

⁸ Uludağ, *Mukaddime I*, 378.

Devleti ayakta tutabilecek alternatif yollar ise krizi geçici olarak durdurmakla birlikte nihai son mutlaka gerekleŖecektir.⁹

Yukarıdaki kavramsal çerçeveden hareketle, Mukaddime'yi Türkçeye tercüme eden Uludağ, asabiyet kavramının önemini belirttikten sonra bu mefhumun her dönem yeniden yorumlanarak değerlendirilmesi gerektiğini Ŗu Ŗekilde açıklamaktadır:

“...Asabiyetin durmadan geliŖen ve deęiŖen bir kavram oluŖu, deęiŖik zaman, mekan ve kavimlere göre onu farklı Ŗekillerde anlamamızı zaruri kılmaktadır. Kaldıki son asırlarda tarih, ictimaiyat ve ruhiyat sahalarında yapılan araştırmalar, asabiyeti yeniden yorumlamayı ve değerlendirmeyi bir ihtiyaç haline getirmiŖtir. Dolayısıyla asabiyet mefhumu ve telakkisinin günümüz Ŗartları içinde yeniden ele alınması, yeni boyutlarıyla ortaya konulması, sadece mümkün değil, aynı zamanda lüzumlu ve faydalıydı.”¹⁰

1789 Fransız İhtilali sonrası hürriyet, eŖitlik ve milliyetçilik vb. fikir akımları hızlı bir Ŗekilde Avrupa'da yayılmıştır. Batı'da yayılan bu fikir akımları kısa sürede Osmanlı'yı da etkisi altına almıŖtır. Bunun en önemli sebebi ise ihtilalin yaŖandığı dönemde Osmanlı tahtında oturan III. Selim'in Fransa'ya karŖı yakın hislerinin belirtisi olarak, modernleŖme planlarının merkezine Fransa'yı oturtmuŖ olmasıdır.¹¹ Sultan III. Selim döneminde baŖlayan ve ilerleyen dönemlerde Batıcılık olarak ifade edilen bu akım, “Muassır medeniyetler seviyesine çıkmak” veya “GarblileŖmek” olarak da kullanılmıştır.¹²

Tanzimat'tan itibaren açılan modern Osmanlı eğitim kurumları ve devlet politikası haline gelen yurt dıŖına ğrenci gönderme uygulaması kapsamında Avrupa'daki eğitim kurumlarında birçok Osmanlı aydını yetiŖmiŖtir. Bu Osmanlı aydınları, sahip oldukları siyasi eğilimler çerçevesinde İmparatorluğun sorunları üzerine kafa yormuŖ ve çözüm nerileri

⁹ Uludağ, *Mukaddime I*, 101.

¹⁰ Uludağ, *Mukaddime I*, 98.

¹¹ Mehmet Ali Karaman, “Fransız İhtilali'nin Osmanlı İmparatorluğu'na Etkileri”, *SDÜ Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 0/44 (Ağustos 2018): 75.

¹² M. Hakan zelik, “Yusuf Akçura'nın 'üç Tarz-ı Siyaset' Makalesi zerine DŖnceler”, *Anadolu Bil Meslek Yüksekokulu Dergisi*, 0/37 (Ocak 2015): 65.

İbn Haldun ve Yusuf Akçura Bağlamında Asabiyet ve Üç Tarz-ı Siyaset

sunmuşlardır.¹³ Ayrıca Tanzimat Dönemi'nde meydana gelen siyasî yenileşme hareketleri, toplumsal bir boyut kazanarak beraberinde sosyal hayata ve edebiyata da tesir etmiştir. Tanzimat dönemi aydınları toplumu yeni bir paradigma ile okumaya çalışır. Divan edebiyatının Arap ve Fars etkisiyle şekillenen dilinin yerine halkın günlük konuşma dilini getirmeye çalışırlar.¹⁴

Siyasi, sosyal, kültürel alanlarda yaşanan gelişmeler fikir adamlarını oldukça meşgul etmiş ve çağdaşlaşmanın niteliği hakkında farklı yorumlar yapılmıştır. Bu hususta Gökalp, modernleşmenin görünüş ve maişetçe Avrupalılara benzemek biçimde değil onların ileride olduğu fen (teknik) hususunda onlardan faydalanmak şeklinde olması gerektiği savunmuştur. Ona göre, teknolojiyi Avrupa'dan ithal etmek zorunluluğumuz ortadan kalkınca modernleşmiş de olacağız. Kültürel etkilenmeye de dikkat çeken Gökalp, Batı ile ilişkimizin bilgi ve sanayi bazında olmasını, onun da "muassır medeniyet" seviyesine ulaşıldığında bırakılması gerektiğini vurgulamıştır. Batı'nın körü körüne taklit edilmesini değil, seçmeci bir tavırla çağdaşlaşmayı savunmaktadır.¹⁵ Gökalp'in aksine Akçura ise medeniyetin bir bütün olduğunu ve onu fikri yönleriyle ayırmanın yanlış olacağını, Avrupalılar gibi düşünüp, aynı eğitimi almayı savunmaktadır.¹⁶ Batı ile ilişkilerimizde tutunacak tavır günümüzde dahi tartışma konusu olarak güncelliğini sürdürmektedir.

Fransız İhtilali sonrasında siyasal, sosyal ve ekonomik bir değer olarak ortaya çıkan milliyetçilik unsuru, Osmanlı ve Avusturya-Macaristan İmparatorluğu gibi çok uluslu devletleri oldukça etkilemiştir. Osmanlı aydınları, devlet içerisinde yaşayan ve bütün milletleri birleştiren ortak değerlerden hareketle Fransız İhtilali'nin neticesinde oluşan ayrılıkçı fikirleri en aza indirme girişimlerinde bulunmuşlardır. Bundan hareketle Osmanlılık, İslamcılık ve Türkçülük akımları mevzu bahis yapıp tartışılmıştır. İbn Haldun'un asabiyete yüklediği anlam mahiyetinde bu üç fikir akımı devletin devamlılığı nispetinde ele alınmıştır.

Fransa'da ihtilalin yankıları neticesinde oluşan yeni fikirler, Rusya'daki Türklerin "dilde, fikirde ve işte birlik söylemleri" ve Osmanlı mütalaası

¹³ Korkut Tuna ve İsmail Coşkun, *Ziya Gökalp*, (Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1. Baskı, 2011): 70.

¹⁴ Mehmet Emin Bars, "Ziya Gökalp ve Türkçülük Üzerine Bazı Değerlendirmeler", *Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 4/2 (Ağustos 2017): 39.

¹⁵ Tuna ve Coşkun, *Ziya Gökalp*, 78.

¹⁶ Özçelik, "Yusuf Akçura'nın 'Üç Tarz-ı Siyaset' Makalesi Üzerine Düşünceler", 65.

derinden etkilemiştir. Akçura da Avrupa'daki fikir hareketlerini tahlil ederken önce millet ve milliyet fikrinden hareket eder. Ona göre, dil ve tarih incelemeleri milliyet fikrini doğurmuş; önceleri 'ırk' manasında gelişen bu kavram 19. yüzyıldan itibaren siyasi ve kültürel bir anlam kazanmaya başlamıştır.¹⁷ Burada dikkat edilmesi gereken husus milliyet fikrinin kazandığı anlamın dönemin şartlarına bağılı olarak değişkenlik göstermesidir. Bunun en önemli göstergesi ise Osmanlı aydınları tarafından devletin kurtuluşu ve istikrarı için savunulan fikir akımlarının değişiklik göstergesidir. İlk olarak Osmanlı milliyetçiliği (Osmanlıcılık) savunulmuş, daha sonra İslamcılık ve son olarak da Türk milliyetçiliği fikri hakim olmuştur.

Fransız İhtilali öncesinde "millet" kelimesi aslında "ümme" kelimesine tekabül etmektedir.¹⁸ Dolayısıyla "millet" kavramı İslam dinine mensup olanları kapsayan bir terim olarak kullanılıyordu. Fransız İhtilali sonrasında ise bu kavram yeniden şekillenmiştir. Milliyetçilik kavramı etimolojik olarak incelendiğinde "millet" ve "milliyet" kelimelerinden türemektedir. Millet; din, mezhep, bir dinde veya mezhepte bulunanların topu, sınıf, topluluk, makule, kategori demektir. Milliyet ise aynı kavim ve cinsten olma, cinsiyet, tâfiyyet, kavmiyyet anlamlarına gelir.¹⁹ Türklerde milliyet duygusunun geç uyandığını vurgulayan Gökalp, Osmanlı Devleti'nde Müslümanlar arasında milliyet düşüncesini ilk savunuların Arnavutlar ve Araplar olduğunu dile getirmiştir.²⁰ Bu bakımdan Akçura'da makalesini ele alırken, Osmanlı milliyetçiliği ve İslamcılık'tan sonra Türk milliyetçiliğini ele almıştır. Akçura'nın millet anlayışı ise şu şekildedir:

*"Her kavim ve hatta her kabile, diğer kavim ve kabilelere karşı daima kendi üstünlüğünü iddia etmiştir. Bu his ve iddia zannedirim ki milliyet fikrinin ilk başlangıç noktasıdır. Türk kavim ve kabilelerinde bu his ve iddianın her zaman mevcut olduğunu hiç korkmadan tasdik edebiliriz."*²¹

Gökalp'a göre kültürün en önemli üç unsuru bulunmaktadır: Dil, din ve tarih. Bundan yola çıkan Gökalp milleti aynı dili konuşan, aynı dine iman eden ve ortak bir geçmişi olan insan topluluğu olarak tanımlar. Ona göre bir ülkede farklı kavimlerden insanlar ortak bir kültür etrafında birleşerek bir millet

¹⁷ Çakmak ve Yücel, *Yusuf Akçura*, 45.

¹⁸ Tuna ve Coşkun, *Ziya Gökalp*, 75.

¹⁹ Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, 775.

²⁰ Tuna ve Coşkun, *Ziya Gökalp*, 74.

²¹ Çakmak ve Yücel, *Yusuf Akçura*, 46.

İbn Haldun ve Yusuf Akçura Bağlamında Asabiyet ve Üç Tarz-ı Siyaset

oluşturabilirler. Gökalp de Akçura gibi Osmanlı İmparatorluğu için çıkış yolunun Türk milliyetçiliğinden geçtiğine inanmaktadır. Türk milletinin ayakta kalabilmesi için izlenmesi gereken yol milliyetçiliktir. Aksi takdirde Türk milleti tarihten silinip gitmek zorunda kalacaktır. Türk milliyetçiliğinin öncülerinden kabul edilen Gökalp, ayrıca yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti'ne de görüşleriyle ilham vermiş, hatta Türk kelimesinin ön plana çıkmasında öncü rol oynamıştır.²²

Genel olarak kavramsal izlerini sürdüğümüz asabiyet ve milliyetçilik kavramları ortak bir çerçevede insanları bir arada tutan birlik ve beraberlik ruhu olarak tanımlayabiliriz. Çok uluslu devletler için uzun süre birlikteliği sağlamak, dönemin ihtiyaçlarına karşılık vermekten geçmektedir. Birinci Dünya Savaşı sonrasında kurulan yeni devletler, genellikle aynı milletten insanların bir araya gelmesiyle kurulmuştur. Bu bağlamda ırk, yeni bir asabiyet (birlik ruhu) olarak ortaya çıkmaktadır. Akçura'da Osmanlı'nın hazin sona yaklaştığını görmüş ve bu durumdan çıkış yolu -İbn Haldun'un ifadesiyle asabiyet unsuru- olarak üç tarz-ı siyaseti incelemeye tabi tutmuştur.

2. Yusuf Akçura ve Üç Tarz-ı Siyaset

Osmanlı'nın hazin sonandan nasıl kurtulabileceği fikri üzerine ilk defa geniş kapsamlı "Üç Tarz-ı Siyaset" politikası düşünen Akçura, yazdığı makalesiyle Türkçülüğün manifesto yazarı olarak kabul edilmiştir. Ancak Berkes'in deyiimiyle Ziya Gökalp'in yanında "unutulan adam" konumundadır.²³ Akçura'nın fikirleri Cumhuriyet Türkiye'sinin fikrî olarak kuruluşunda ve gelişiminde önemli bir konum arz etmekle birlikte günümüzde unutulmaya yüz tutmuş durumdadır.

Üç Tarz-ı Siyaset'te Yusuf Akçura'nın üzerinde durmuş olduğu ana konular sırasıyla şöyledir: Birincisi, Osmanlı Hükümetine tâbi muhtelif milletleri temsil ederek ve birleştirerek bir Osmanlı milleti vücuda getirmek. İkincisi, hilâfet hakkının Osmanlı Devleti hükümdarlarında olmasından faydalanarak, bütün İslâmları söz konusu hükümetin idaresinde siyaseten birleştirmek. Üçüncüsü ise ırka dayanan siyasî bir Türk milleti teşkil etmek. Akçura, bu üç fikir akımına, Osmanlılık, İslâmcılık ve Türkçülük adını verdiği

²² Bars, "Ziya Gökalp ve Türkçülük Üzerine Bazı Değerlendirmeler", 45-46.

²³ Niyazi Berkes, "Unutulan Adam", *Sosyoloji Konferansları*, 0/14 (Eylül 2011): 195.

gibi, bazen de üç meslek-i siyasi de demektedir.²⁴ Bunlardan her biri üzerinde detaylı bir şekilde fikir beyan eden Akçura, devletin bekası bağlamında bu üç fikir akımını incelemiştir.

Osmanlılık bağlamında bu fikrin ilk defa İkinci Mahmut zamanında doğduğunu belirten Yusuf Akçura, bunu padişahın şu sözüyle aktarmaktadır: “Ben tebaamdaki din farkını ancak cami, havra ve kiliselerine girdikleri zaman görmek isterim.” Fransız ihtilalini, Sultan Mahmut ve onu takip edenlerin yanlış anladığını vurgulayan Akçura, Fransız ihtilalinin soy ve ırktan ziyade vicdanî isteğe dayanan Fransız milliyet kaidesini oluşturduğunu dile getirmiştir. Sultan Mahmut ve onu takip edenler bunu anlayamadıkları için bu kaideye aldanarak, devletin ırk ve dini farklı tebaasını serbestlik ve müsavat, emniyet ve karşılıklı dostluk ile tek bir millet haline getirmenin imkânına inanmışlardır.²⁵

Osmanlı milleti fikrinin daha çok Âli ve Fuat Paşalar zamanında geçerli olduğunu dile getiren Akçura, Osmanlı'nın son dönemi için bu politikayı bir çıkış kapısı olarak görmemektedir. Çünkü farklı ırka ve dine mensup olan kişilerin, şimdiye kadar birbirleriyle savaşmaktan hali kalmayan unsurların, şimdiden sonra kaynaşmaları mümkün değildir. Bu fikri Müslümanlar ve bilhassa Osmanlı Türkleri'nin istemediğini de belirten Akçura, altı yüz yıldır hâkimiyetleri altında gördükleri reaya ile eşit konuma gelmek ve hakir gördükleri işleri yapmanın bunlara zorluk vereceğini belirtmektedir. Bu fikre İslâmcılarında olumlu bakmadıklarını, zira gayrimüslimlerle eşit seviyeye gelmenin bunlar açısından da olumsuz bir telakki oluşturacağını dile getirmektedir. Gayrimüslimlerin de istemediğini belirten Akçura, çünkü bu zamana kadar yaşadıkları baskı unsurlarından artık kurtulmak istediklerini belirtmiştir. Bu fikri dış güçler de ulaşmak istedikleri hedefler dâhilinde istememekteydi. Bu düşüncelerden dolayı Akçura, Osmanlılık fikrinin hüsrana uğradığını dile getirmektedir.²⁶

İslâmcılık fikri Akçura'ya göre Genç Osmanlılık'tan yani Osmanlı milleti teşkili siyasetine kısmen iştirak eden fırkadan doğmuştur. Akçura'ya göre bunlar da Fransız ihtilalinin milliyetçilik görüşünü anlayamamışlardır. Osmanlılık fikrinin başarısızlığı üzerine ortaya çıkan bu grup hakkında Akçura şunları söylemektedir:

²⁴ Yusuf Akçura, *Üç Tarz-ı Siyaset* (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1976), 19.

²⁵ Akçura, *Üç Tarz-ı Siyaset*, 20.

²⁶ Akçura, *Üç Tarz-ı Siyaset*, 25-29.

İbn Haldun ve Yusuf Akçura Bağlamında Asabiyet ve Üç Tarz-ı Siyaset

*"...Artık, var kuvveti pazıya verip İslâm unsurlarını - evvela Osmanlı ülkelerindekileri, sonra bütün kürei arz dakileri- soy farklarına bakmaksızın dindeki ortaklıktan istifade ile tamamen birleştirmeye, her müslimin en küçük yaşında ezberlediği "din ve millet birdir" kaidesine uyarak bütün Müslümanları, son zamanların millet kelimesine verdiği manâ ile bir tek millet haline koymaya çalışmak lüzumuna kani oldular."*²⁷

Bu fikrin Osmanlı sakinleri arasında ayrışmaları ve farklılaşmaları neden olacağını ifade eden Akçura, müslim ile gayrimüslimlerin artık ayrılacaklarını belirtmektedir. Diğer yönden ise, bütün Müslümanları birleştirecekti. Bu yol Akçura'ya göre, geçen yola nazaran, daha geniş, yeni bir deyim ile âlemşümul idi. İlk olarak bu düşüncenin Abdülaziz'in son devirlerinde, "Panislâmizm" sözü ile diplomatik konuşmalarda işitilir olduğunu aktaran Akçura, Sultan İkinci Abdülhamid'in bu fikri siyasete tatbik çalıştığını beyan etmiştir. İslamcılık fikrinin hedefte tutulması, Tanzimat döneminde terk edilmek istenen devlet şeklinin yeniden gündeme sokmuştur. Artık din ve ırk eşitliğine veda ediyordu. Bunun neticesinde ise ayaklanma ve isyanların çoğalmış, Avrupa'da Türklüğe düşmanlığın şiddetlenmesine katlanmak zorunda kalınmıştır.²⁸

İrk üzerine dayanan bir Türk siyasî milliyeti husule getirmek fikrinin pek yeni bir şey olduğunu dile getiren Akçura, şuana kadar Türk devletlerinde bu fikrin mevcut olmadığını belirtmiştir.²⁹ Bu fikrin teşekkülünde Akçura'ya göre, Osmanlılarla Almanların münasebetinin artmasının, Türk gençlerinin Almanların tarih ve lisan ilimleri hakkındaki araştırmalarıyla vukua geldiğini vurgulamıştır. Akçura'ya göre, Şemsettin Sami, Necip Asım, Veled Çelebi ve Hasan Tahsin bu fikrin benimseyicilerinden bazılarıdır.³⁰

Bu üç tarz-ı siyasetten, Türk birliği siyasetinin en makul düşünce olduğunu belirten Akçura, Türk birliğinin faydalarını şu şekilde dile getirmektedir:

"Osmanlı ülkelerindeki Türklerin hem dinî, hem irkî bağlar ile pek sıkı, yalnız dini olmaktan sıkı birleşecek ve esasen Türk olmadığı halde bir dereceye kadar Türkleşmiş sair müslim unsurlar daha

²⁷ Akçura, *Üç Tarz-ı Siyaset*, 21-22.

²⁸ Akçura, *Üç Tarz-ı Siyaset*, 22-23.

²⁹ Türkçülük düşüncesi Akçura'nın "Üç Tarz-ı Siyaset" adlı makalesine kadar sadece kültürel anlamda, bilhassa dilde ve tarihte ele alınmıştır. Akçura ise Türkçülüğü ilk defa siyaset tarzı olarak ele almıştır. Bkz. Gürhan Kat, *Cumhuriyet Döneminde Yusuf Akçura* (Ankara: AKDITYK Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 2010), 11.

³⁰ Akçura, *Üç Tarz-ı Siyaset*, 23.

ziyade Türklüğü benimseyecek ve henüz hiç benimsememiş unsurlar da Türkleştirilebilecekti. Lâkin asıl büyük fayda; dilleri, ırkları, âdetleri ve hattâ ekseriyetinin dinleri bile bir olan ve Asya kıtasının büyük bir kısmıyla Avrupa'nın şarkına yayılmış bulunan Türklerin birleşmesine ve böylece diğer milliyetler arasında varlığını muhafaza edebilecek büyük bir siyasi milliyet teşkil eylemelerine hizmet edilecek ve işbu büyük toplulukta Türk toplumlarının en güçlü ve en medenileşmiş olduğu için Osmanlı Devleti mühim rol oynar..."³¹

Akçura, Osmanlı için Türkçülük düşüncesinin faydaları olmakla birlikte birçok zararlı yönlerinde olduğunu da belirtmektedir. Osmanlı'da yaşayıp Türk olmayan ve Türkleştirilmesi de mümkün olmayan kavimlerin Osmanlı'nın elinden çıkmasına sebep olabilir. Ayrıca Osmanlı'nın Türk olmayan Müslümanlar ile ciddi bir münasebetinin kalmamasına neden olur. Türkleri birleştirme fikrinin İslamcılık düşüncesine göre daha üstün olduğunu dile getiren Akçura, Türkçülük düşüncesinin henüz yeni doğmuş fikir olduğunu beyan eder. Zamanımızda birleşmesi muhtemel Türklerin büyük bir kısmı Müslüman olduğunu dile getiren Akçura, İslâm dininin büyük Türk milliyetinin teşekkülünde mühim bir unsur olabileceğini belirtmektedir. Dinler, ancak ırklarla birleşerek, ırklara yardımcı ve hatta hizmet edici olarak, siyasî ve içtimâî ehemmiyetlerini muhafaza edebilirler.³² Akçura, bu üç cemiyeti bu şekilde açıkladıktan sonra, kişilerin meyillerine göre bu fikirlerden birine intisap edeceklerini söylemektedir. Siyasî, dinî ve soya dayalı olan bu üç cemiyetin menfaatlerinin ortak olup olmaması, birisinin kuvvetlenmesinin diğerinin kuvvetlenmesine engel teşkil edip etmediğini sorgulamaktadır.³³

³¹ Akçura, *Üç Tarz-ı Siyaset*, 33

³² Akçura, *Üç Tarz-ı Siyaset*, 33-34.

³³ Akçura, *Üç Tarz-ı Siyaset*, 24-26.

Sonuç

Genel olarak İbn Haldun'un bakış açısıyla devletleri oluşturan en önemli ögenin insanları bir arada tutan birlik ruhu olduğu anlaşılmaktadır. İbn Haldun'un asabiyet dediği bu unsur, nesep itibariyle olabildiği gibi birlikteliği oluşturan herhangi bir şey itibariyle de husule gelmektedir. Fransız İhtilali sonrası özgürlük, eşitlik ve milliyetçilik vb. akımlarının etkisi kısa sürede Avrupa'ya ve Osmanlı'ya yayılmıştır. Osmanlı'nın siyasi ve askeri alanlarda yaşadığı başarısızlıklar, sosyal ve kültürel alanlarda da kendini göstermiştir. Osmanlı aydınları, devlet içerisinde yaşayan ve bütün milletleri birleştiren ortak değerlerden hareketle Fransız İhtilali'nin neticesinde oluşan ayrılıkçı fikirleri en aza indirme girişimlerinde bulunmuşlardır. III. Selim'le başlayan "muassır medeniyetler seviyesine çıkmak" düşüncesi Avrupa'nın ilim ve fen (teknik) başta olmak üzere her alanda taklit edilmesine neden olmuştur.

Bu bakış açısıyla Akçura'nın makalesine baktığımızda dönemsel olarak en kuvvetli unsurun milliyetçilik olduğunu söyleyebiliriz. Akçura'nın makalesinin önemi, döneminin sorunları üzerine kafa yorarak, sistemli bir şekilde çözüm yolları üretmeye çalışmasıdır. Bu bakımdan ilk olarak Osmanlılık fikri üzerine eğilen Akçura, Osmanlı Devleti için en makul görünen cemiyetin Osmanlılık olduğunu belirtmekle birlikte artık vücuda getirilmesi mümkün olmadığını dile getirmiştir. İslamcılık ve Türk milliyetçiliği fikirlerinden hangisinin daha makul görüldüğünü ise okuyucularına sorarak makalesini bitirse de, onun için kabule şayan durumun Türk milliyetçiliği olduğu anlaşılmaktadır.

Asabiyet unsurunun devletlerin kuruluş, yükseliş ve çöküş devrelerinde farklılık göstermesi gibi milliyetçilik fikri de dönemsel olarak farklı değerlendirilmiştir. Akçura'nın milliyetçilik akımı ile ilgili aydınların yaptığı araştırma ve incelemelerin hiç birisinde ırkçılığa temas edilmez. Geniş bir perspektifle milliyetçilik fikrini değerlendiren Akçura, milliyetçiliğin insan haklarına saygılı, kendi iç barışın sağlanması ve dünya barışının da göz ardı edilmesini savunmaktadır. Diğer Türk milliyetçiliğini savunan farklı olarak Akçura, Türkçülük hareketini emperyalist ve demokratik olarak ikiye ayırmıştır. Emperyalist Türkçülüğü Avrupa nasyonalistlere benzeten Akçura, demokratik Türkçülüğü ise Türk milletinin talep ettiği bir hak olarak vurgulamıştır.³⁴ Bu bakımdan giriş bölümünde sorduğumuz "Asabiyet

³⁴ Kat, *Cumhuriyet Döneminde Yusuf Akçura*, 159.

kavramı demokratik toplumlarda öne sürülen milliyetçilik kavramına tekabül eder mi?" sorusuna olumlu cevap verebiliriz. Böylece Osmanlı'nın yıkılmasıyla başlayan yeni süreçte Cumhuriyet ideolojisinin arka planını hazırlayan Akçura, turancılıktan ziyade demokratik Türk milliyetçiliğinin makul ve tutarlı olduğunu vurgulamış ve kendisinden sonraki aydınları etkilemiştir.

Kaynakça

Akçura, Yusuf. *Üç Tarz-ı Siyaset*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1976.

Berkes, Niyazi. "Unutulan Adam". *Sosyoloji Konferansları*, 14 (Eylül 2011): 194-203.

Bars, Mehmet Emin. "Ziya Gökalp ve Türkçülük Üzerine Bazı Değerlendirmeler". *Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 4/2 (Ağustos 2017): 38-51.

Çağrı, Mustafa. "Asabiyet". *DİA*, 3 (İstanbul 1991): 453-455.

Çakmak, Orhan., ve Atilla Yücel. *Yusuf Akçura*. Ankara: Alternatif Yayınları, 2002.

Devellioğlu, Ferit. *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*. Ankara: Doğu Matbaası, 1970.

Karagül, Mehmet. "İbn-i Haldun'da Asabiyet ile Devlet ve Mülk İlişkisi". *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 3/2 (Aralık 2017): 47-59.

Khemeri, T. "İbn Haldun'un Mukaddime'sindeki "Asabiye" Mefhumu". Çev., Hüseyin Zamantılı. *Sosyoloji Konferansları*, 0/20 (Eylül 2011): 161-189.

Karaman, Mehmet Ali. "Fransız İhtilali'nin Osmanlı İmparatorluğu'na Etkileri". *SDÜ Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 0/44 (Ağustos 2018): 62-79.

Kat, Gürhan. *Cumhuriyet Döneminde Yusuf Akçura*. Ankara: AKDITYK Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 2010.

Özçelik, M. Hakan. "Yusuf Akçura'nın 'Üç Tarz-ı Siyaset' Makalesi Üzerine Düşünceler". *Anadolu Bil Meslek Yüksekokulu Dergisi*, 0/37 (Ocak 2015): 55-68.

İbn Haldun ve Yusuf Akçura Bağlamında Asabiyet ve Üç Tarz-ı Siyaset

Tuna, Korkut., ve İsmail Coşkun, *Ziya Gökalp*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1. Baskı, 2011.

Uludağ, Süleyman. "İbn Haldûn". *DİA*, 19 (İstanbul 1999): 538-543.

Uludağ, Süleyman. *Mukaddime 1*. İstanbul: Dergâh Yayınları, 2004.

Yüce, Nuri. "Akçura, Yusuf". *DİA*, 2 (İstanbul 1989): 228-229.